

Несприятливим є стан злочинності у громадських місцях, у тому числі вуличної злочинності. Відбувається суттєве зростання рівня рецидивної злочинності.

На основі наведених даних можна стверджувати що пріоритетними напрямками профілактичної діяльності в м. Києві має бути запобігання:

- тяжким насильницьким злочинам, що вчиняються на побутовому ґрунті;
- корисливим злочинам загальнокримінального характеру – крадіжкам, в тому числі з квартир, дач, автомобілів, випадкам шахрайства, незаконного заволодіння транспортними засобами;
- грабежам та розбійним нападам, вчинюваним на вулицях;
- злочинам, пов'язаним зі збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- злочинам у сфері господарювання;
- злочинам у сфері службової діяльності, перш за все, корупційного характеру;
- злочинам, що вчиняються раніше судимими особами, включаючи заходи їх соціальної реабілітації та контролю за поведінкою;
- злочинам, пов'язаним з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *А. Лепс, М. Павельсон, Э. Раска, Э. Ыунапуу.* Социально-территориальные различия и преступность в условиях крупного города (на материалах г. Таллинна) / А. Лепс, М. Павельсон, Э. Раска, Э. Ыунапуу ; Академия наук ЭССР, Институт истории; Министерство внутренних дел Эстонской ССР, Таллинн, 1981. – 101 с.
2. *Тодрия Г.Г.* Характер изменений преступности несовершеннолетних в г. Тбилиси // СССР–США: криминологические и уголовно-правовые проблемы борьбы с городской преступностью: Сб. науч. статей. – М. : ИГП АН СССР, 1987. – С. 37–42.
3. *Гладких В.И.* Основные криминологические показатели преступности сверхкрупного города (на материалах Москвы) // Проблемы совершенствования законодательства, регулирующего деятельность ОВД. – М., 1991. – С. 145–155.
4. *Гладких В.И.* Преступность в сверхкрупном городе и ее предупреждение органами внутренних дел. / В.И. Гладких – М., Министерство внутренних дел Российской Федерации, Всерос. научно-иссл. ин-т. – 1996. – 211 с.
5. *Матвеева А.А.* Преступность в Москве: Историко-сравнительный анализ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: специальность 12.00.08 / А.А. Матвеева – М., 1997. – 18 с.
6. *Матвеева А.А.* Преступность в Москве и ее профилактика на современном этапе // Вестник МГУ. Серия Право. – 2001. - № 1. – С.40-55.
7. *Баранов Б.В.* Предупреждение преступности в сверхкрупном городе с учетом ее территориальных различий (на примере г. Москвы) : автореф. дис.... канд. юрид. наук : специальность 12.00.08. / Б.В. Баранов – М., 2005. – 28 с.
8. *Ростов К.Т.* Геокриминогенная обстановка в Санкт-Петербурге и Ленинградской области: автореф. дис. ... канд. геогр. наук. / Ростов К.Т. – СПб., 1994. – 17 с.
9. *Гуцериев М.С.* Преступность в крупнейших городах: состояние и проблемы профилактики: На материалах Москвы и Санкт-Петербурга: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Гуцериев М.С. – СПб., 1996. – 26 с.
10. *Крупина М.А.* Криминологические аспекты латентной преступности несовершеннолетних: по материалам Санкт-Петербурга и Ленинградской области: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Крупина М.А. – СПб., 2009 – 23 с.
11. *Шоткинов С.А.* Преступность в крупных городах Восточной Сибири / Шоткинов С.А. – СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2004. – 221с.
12. *Федоренко Д.В.* Геокриминогенна обстановка в особливо великому промисловому місті (на основі статистичних даних по місту Донецьку): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Федоренко Д.В. – Х., 2000. – 19 с.
13. *Мозоль А.П., Мінченко С.І., Мозоль С.А.* Актуальні аспекти криминологічного аналізу злочинності м. Києва // Науковий вісник НАВС. – 2002. - №3. С.65-73.
14. *Кулик О.Г.* Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання: Монографія / О. Г. Кулик. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 288с.

Отримано 11.02.2013

С.В. Кушнар'ов,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Висвітлено проблеми кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. Визначено існуючі недоліки західної системи ювенальної юстиції. Запропоновано шляхи реформування вітчизняної кримінальної юстиції щодо неповнолітніх.

Ключові слова: захист, концепція, кримінальна юстиція, покарання, неповнолітні, злочинність, ювенальна юстиція.

Освещены проблемы криминальной юстиции относительно несовершеннолетних в Украине. Определены существующие недостатки западной системы ювенальной юстиции. Предложены пути реформирования отечественной криминальной юстиции относительно несовершеннолетних.

Ключевые слова: защита, концепция, криминальная юстиция, наказание, несовершеннолетние, преступность, ювенальная юстиция.

Problems of criminal justice about juvenile in Ukraine are highlighted. The lacks of western system of juvenile justice are determined. The ways of reformation of native criminal justice about juvenile.

Keywords: protection, conception, criminal justice, punishment, juvenile, crime, juvenile justice.

Становлення України як правової демократичної держави супроводжується багатьма негативними явищами і тенденціями в економічній, політичній і соціальній сферах. Як наслідок – цілий ряд чинників, зокрема, соціальна дезадаптація, криза духовності, девальвація моральних цінностей, послаблення внутрішньосімейних зв'язків, ріст соціального сирітства призвели до різкого загострення криміногенної обстановки серед неповнолітніх, яких нині в Україні налічується біля 13 млн.

Протягом останнього десятиліття спостерігається зміщення підліткових правопорушень до більш тяжких і соціально небезпечних злочинів, у молодіжній субкультурі закріплюються криміногенні цінності і стереотипи поведінки. Все це може означати, що фахівці, покликані працювати з неповнолітніми правопорушниками, психологічно і професійно не готові до вирішення завдань з профілактики підліткової злочинності, яка в Україні активно прогресує.

За інформацією МВС України лише у 2011 році було зареєстровано 213352 злочинів, вчинених неповнолітніми або за їх участю, у тому числі: тяжких та особливо тяжких – 76343. З них: умисні вбивства (та замах) – 1045, умисні тяжкі тілесні ушкодження – 1405, незаконне позбавлення волі або викрадення людини – 90, торгівля людьми – 100, зґвалтування (та замах) – 187, розбої – 1517, вимагання – 198, шахрайство – 11044, бандитизм – 6, грабежі – 8239, крадіжки – 112019, хуліганства – 3706. Деякі злочини, вчинені неповнолітніми, вражають своєю жорстокістю і цинізмом.

Проведене фахівцями ДНДІ МВС України соціологічне дослідження свідчить, що сучасна молодь – це нове покоління українських громадян з радикально зміненими за останні десятиліття мотивами поведінки, моральними цінностями, соціально-професійними орієнтирами. Існує достатньо значна група молоді, яка вже не живе або не хоче жити відповідно до норм і законів нашого суспільства, і стає об'єктом роботи правоохоронних органів.

Відомо, що в кожній людині існують різноманітні варіанти поведінки, але правова норма визначає лише один з них – правовий. Небажання (ігнорування) його

дотримуватися призводить до правопорушення і, відповідно, до адміністративної, цивільної чи кримінальної відповідальності.

Поза сумнівом, неповнолітні належать до найменш захищеної та найбільш уразливої соціальної верстви населення, що пояснюється багатьма соціально-економічними, медичними, психологічними та психофізіологічними проблемами. Щодо неповнолітніх засуджених, яких у виховних колоніях Державної пенітенціарної служби України станом на 1 червня 2012 року налічувалось 1343 особи, то ці проблеми значно каталізуються, адже вони пов'язуються з фізичною ізоляцією від суспільства, примусовістю та підконтрольністю утримання у замкненому середовищі, суттєвою обмеженістю в реалізації своїх потреб, неминучими критичними змінами у психічних станах, ослабленістю фізичного здоров'я та підвищеною залежністю від соматичних та інфекційних захворювань, типових для місць позбавлення волі. Після звільнення від покарання неповнолітні відчують серйозні труднощі в адаптації до життя в суспільстві, відновленні соціальних зв'язків та здійсненні соціальних функцій.

На сьогодні більше половини спецконтингенту виховних колоній України (54,8 %) засуджені до позбавлення волі строком від 3 до 5 років, 58,3 % – раніше притягувалися до кримінальної відповідальності, не пов'язаної з позбавленням волі, а 24,9 % – до засудження не навчалися і не працювали. Такі негативні характеристики неповнолітніх засуджених дають підстави для несприятливих прогнозів щодо їх подальшої законослухняної поведінки.

Основна причина асоціальної поведінки неповнолітніх – відсутність системи захисту їх прав, яка, в першу чергу, повинна бути спрямована на охорону законних інтересів дітей. Проте в Україні захист прав неповнолітніх як галузь соціальної політики і соціального права розвинена вкрай слабо. Простежується неухильне зростання порушень законодавства про права і законні інтереси дітей. Збільшується кількість неблагополучних сімей, і, як наслідок, діти, які виховуються у таких сім'ях, стають жертвами злочинів або самі вчиняють злочини.

У судовій практиці України до неповнолітніх суди переважно застосовують умовне засудження, що, по суті, зводиться до відсутності будь-якого позитивного впливу на особистість. Тому зовсім відмовитися від кримінальних покарань за вчинені злочини суспільство не може. У покаранні присутній елемент превентивного залякування, міститься кара, яка віддзеркалює ідею справедливої відплати за вчинене зло. До того ж, такі альтернативні способи покарання, зокрема, штраф, який неможна застосувати до непрацюючих підлітків, або громадські роботи, за якими з боку держави не здійснюється належний контроль, на практиці себе не виправдали.

Крім того, відсутність покарання за вчинений дитиною злочин не піде їй на користь, оскільки діти самі не можуть усвідомити своєї провини за вчинений злочин, перетворюючись потім у закоренілих злочинців. Одного разу вкравши і залишившись при цьому безкарною, дитина розуміє – те ж саме можна робити і надалі, що згодом переростає у звичку. Після досягнення повноліття злочинці не розуміють, чому за звичайну крадіжку, за яку раніше не карали, вони перебувають за ґратами.

Ще при Радянському Союзі в школі працювала система суспільного осуду. Показовим було й те, що починаючи зі вступу в жовтєня дитина несла на собі відповідальність перед колективом. Маленьке жовтєня давало клятву: *“Зобов'язуюся бути чесним...”*. Навіть на зворотному боці обкладинки учнівського зошита були надруковані Правила жовтєнят. Діти з раннього віку відчували себе причетними до громадського життя, виховувалися на прикладах патріотизму, добра і любові. Піонерська і комсомольська організації, ДТСААФ також зобов'язували до певного стилю поведінки. Знищення подібних організацій – груба системна помилка влади. Адже зі скаутів була *“списана”* навіть піонерська краватка, а за кордоном не думають, що час скаутів пройшов.

Зараз вчителі і дирекція наших навчальних закладів самоусуваються від виконання виховних функцій. Мотивація проста: все, що відбувається з дітьми за межами школи, нас не цікавить, оскільки наше завдання займатися навчанням дітей і не більше того. Вихованням нехай займаються батьки.

При такому підході стає можливим більш реалістично оцінити тезу про всемогутність виховання, що домінувала в радянській психології і особливо педагогіці.

Слід визнати, що виховання може напрочуд багато, але за умови, що воно не втрачає відчуття міри, не стає фальшивим, тим самим спотворюючи людину, а враховує її природу і самотність.

Криза виховних систем радянського суспільства в останні роки його існування (піонерія, комсомол, армія, до певної міри – КПРС) саме зумовлена втратою відчуття реальності. При формальній масовості, знеособленості це призвело до розвитку пристосуванства, нещирості, своєрідного утиску особистості. Концепція виховання “розумних потреб” та “гармонійного поєднання громадських і особистих інтересів” на практиці підмінялася всіляким приниженням, нехтуванням останніх.

Як не згадати і те, що людське життя декларувалось у вигляді вищої цінності, а в дійсності виявлялося нижче конкретних матеріальних предметів. Численні випадки самопожертвування при рятуванні суспільного майна – автотранспорту, літака, скирти хліба отримували громадське схвалення і державне визнання.

На жаль, у повсякденній моральній свідомості сучасних підлітків превалює прагматизм, вони виражають занепокоєння з приводу соціально-політичних процесів і не відчують впевненості у майбутньому. Все це, насамперед, зумовлене ідеологічною та, відповідно, педагогічною (виховною) прогалиною, що виникла внаслідок втрати усталених (впродовж 75-ти років існування СРСР) інституцій ідейно-патріотичного виховання молоді.

Система контролю, яка існувала в СРСР, залишилася в минулому, нова ж система попередження злочинності, адекватна демократичним реаліям, поки не створена і чи буде створена.

В останні роки в Україні та інших пострадянських країнах деякі політики і громадські діячі намагаються активно впроваджувати систему ювенальної юстиції, головною метою якої є захист прав дітей.

Ювенальна юстиція (лат. *Juvenlis* – юнацький; *justitia* – правосуддя) – це правова основа західної системи, яка включає в себе установи, закони, стратегії, процедури і методи роботи, розроблені спеціально для неповнолітніх, які порушили закон.

В ювенальній юстиції каральні і репресивні заходи поступаються виховним і реабілітаційним. Причому пріоритет виховних і реабілітаційних заходів забезпечується судом у взаємодії із соціальними службами. В ідеалі поряд з ювенальною юстицією повинна впроваджуватися служба пробації – орган, який спостерігає за відбуванням альтернативних, не тюремних видів покарання неповнолітніми (і не тільки), а після відбуття покарання допомагає підліткам повернутися до нормального життя у суспільстві.

Ювенальна юстиція передбачає також, що профілактика злочинності неповнолітніх можлива, насамперед, через виховання і просвіту, оскільки без цього ніякі заходи примусу, залякування або покарання не будуть запобігати рецидиву.

Створення ювенальної юстиції передбачено в Законі України “Про Загальнодержавну програму “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 року” від 05.03.2009 № 1065-VI. Сьогодні в нашій державі впроваджується Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (далі – Концепція), затверджена Указом Президента України від 24.05.2011 № 597/2011, яка містить деякі ювенальні технології.

Основне завдання кримінальної юстиції в Україні полягає у переході від карального правосуддя до реабілітаційно-виховного. Для цього в Концепції, зокрема, пропонується впроваджувати процедуру медіації як ефективного засобу добровільного примирення потерпілого і правопорушника.

До основних нормативно-правових актів у сфері створення і розвитку системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні відносяться також: Закони України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” від 24.01.1995 № 20/95-ВР, “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” від 13.01.2005 № 2342-IV, указ Президента України “Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей” від 11.07.2005 № 1086/2005, розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні” від 12.10.2011 № 1039-р та ін.

Водночас ні в Конституції України, ні в Законах України не використовується термін “кримінальна юстиція України”. Не розкрито його зміст і в Концепції.

Механічне віднесення Президентом України до системи кримінальної юстиції досить широкого кола державних правоохоронних органів викликало стурбованість і занепокоєння серед юридичної спільноти. У зв'язку з цим, на сторінках періодичних видань юридичного спрямування розгорнулася дискусія щодо змісту поняття “кримінальна юстиція України”, без однозначного вирішення якого реформування надзвичайно широкого кола державних інституцій ускладнюється [1].

На думку вітчизняних експертів і громадськості, нові механізми, які запроваджують норми ювенальної юстиції, становлять реальну загрозу втручання у приватне життя сім'ї і тиску на батьків або опікунів [2].

Практика показує, що ювенальна система не дала ефекту в жодній країні світу. Ніде вона не призвела ні до зниження злочинності неповнолітніх, ні до зниження насильства щодо дітей. Навпаки, в усіх країнах з ювенальною юстицією молодіжна злочинність збільшується у рази швидше дорослої злочинності.

На заході ювенальна юстиція діє декілька десятиліть. Так, наприклад, у 2009 році французька ювенальна юстиція відмітила своє 60-річчя і результати вражають. За інформацією І. Медведєвої та Т. Шишової: “Двічі за останні роки в Парижі зафіксовано багатоденні підліткові бунти. Агресивні юнаки, впевнені у своїй безкарності, підпалювали автомобілі, громили будинки і магазини, били перехожих. Зовсім нещодавно такі масові погроми повторилися у Великобританії” [3].

В Європі за останні 10 років кількість злочинів, вчинених неповнолітніми, зросла на 30 %. З початку 90-х років ХХ століття показники дитячої злочинності в 16 західних країнах збільшилися більше ніж в 2 рази. У Швеції за останні 50 років кількість таких злочинів зросла в 20 разів. Починаючи з 2002 року жіноча підліткова злочинність збільшилася у Франції на 140 %. У Німеччині хвиля молодіжної злочинності продовжує наростати, де 43 % злочинів скоюється неповнолітніми.

Лідер підліткової злочинності – США, де неповнолітні вчиняють вбивства в 70 разів частіше ніж у Франції або Англії, і в 10 разів частіше ніж у Канаді. Вочевидь це пов'язано з тим, що у США вільно продається зброя. За інформацією Міністерства освіти США кожний п'ятий школяр має при собі зброю [3].

У статті російського журналіста Ю. Чувашева підкреслюється: “...місцеві малолітні добре знають, що до 14 років їх взагалі не можуть притягнути до відповідальності, щоб вони не зробили і вчиняють тяжкі злочини, а що робити з цим пороком відповіді немає” [4].

Усе це доказує, що ювенальна юстиція західного зразка, яка закликає до поблажливого і дуже терплячого ставлення відносно малолітніх правопорушників, розбещує їх і призводить до розгулу молодіжної злочинності. Тому в Україні слід добре подумати, перш ніж впроваджувати подібну систему.

Якщо наша держава буде копіювати західну систему ювенальної юстиції, то виникнуть значні проблеми, оскільки вона побудована таким чином, що ефективність роботи ювенальних суддів оцінюється кількістю відібраних у батьків дітей. Чим більше дітей “захищено” від батьків таким чином, тим швидше просування по службовій драбині. При цьому ювенальна система незалежна від інших гілок влади, а її рішення ніхто взагалі не може відмінити, що призводить до того, що вона перетворюється у справжнього монстра із відбирання у батьків дітей.

Згідно з вимогами західної системи ювенальної юстиції, дитину можна відібрати у батьків за таких умов, зокрема:

- аварійний стан житла;
- наявність у будинку домашніх тварин;
- невчасно зроблене щеплення дитині;
- аморальна поведінка батьків;
- перебування батьків у нижній білизні в присутності дитини;
- несвоєчасне проходження медогляду у дитячій поліклініці;
- відсутність дитячих іграшок у потрібній кількості;
- дитина грається сторонніми предметами замість іграшок;

- на підлозі розкидані іграшки та сміття;
- відсутній необхідний асортимент продуктів у холодильнику;
- дитина виконує домашню роботу, тобто миє посуд, підмітає підлогу і т.п.;
- дитина перебуває на кухні разом з матір'ю у процесі приготування їжі;
- дитина часто й голосно кричить і плаче;
- скарги сусідів на жорстоке поводження батьків з дітьми, у тому числі анонімні.

Створення ювенальної інфраструктури дитячого судочинства призводить до втручання держави у внутрішні справи сім'ї. Наприклад, невизначеність критеріїв, якими оперує ювенальна система, сприяють свавіллю несумлінних чиновників і дозволяють відібрати дітей майже з будь-якої сім'ї. Відомі факти вилучення дітей із сімей на підставі таких необ'єктивних критеріїв, як “погані побутові умови”, “неналежне виховання”, “психологічне насильство” [2].

Сучасна західна система ювенальної юстиції базується на абсолютизації пріоритету прав дитини відносно прав батьків. При бажанні у більшості нормальних сімей можна відібрати у батьків дитину, керуючись наведеними вище вимогами, що й відбувається сьогодні в багатьох розвинених західних країнах. Але потрібно пам'ятати, що лише сім'я завжди була і залишається головним осередком суспільства, саме в ній дитина отримує всю повноту любові й відчуває себе повноцінною особистістю. І ніякі ювенальні притулки та інтернати не можуть замінити їй батьків.

Серйозним негативним фактором є вплив на дитину і ювенальної ідеології: знецінення поваги до батьків, руйнування довіри всередині сім'ї, настроювання проти батьків. Така дитина, хоча й залишається в родині, але вона вже чужа людина, яка може в будь-який момент зрадити, наскаржитися, подати в суд на матір і батька. Таким чином, буде стимулюватися подача скарг до правоохоронних органів на власних батьків, тобто можливе створення системи доносів. Усі ці процеси небезпечні тим, що дають широке поле для корупції і чиновницького свавілля [2].

Різні релігійні конфесії вже не раз висловлювалися про недоцільність впровадження системи ювенальної юстиції. Законодавство, що регулює права сім'ї і дітей, необхідно чітко співвідносити з традиційним розумінням сімейних цінностей, позицією релігійних громад і думкою суспільства. Бо принципи функціонування ювенальної юстиції багато в чому суперечать традиційним сімейним цінностям, духовним традиціям, національним педагогічним нормам. Запровадження ювенальної юстиції в Україні вимагає серйозного осмислення [2].

Тому необхідно достеменно вивчити досвід зарубіжних країн і особливо західних, який є переважно негативним, для прийняття рішення про доцільність запровадження системи ювенальної юстиції в Україні. Для розробки нової соціальної політики, спрямованої саме на захист і допомогу сім'ї, а відповідно і дитини, необхідно провести широке громадське обговорення із залученням незалежних недержавних організацій, юристів, педагогів, вчених, експертів, релігійних діячів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Півненко В.П. Кримінальна юстиція України : визначення і порядок функціонування / В. Півненко, Л. Півненко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2011. – № 9. – С. 21–24.
2. Керестінь І. Кримінальний процесуальний кодекс : у чому небезпека механізмів ювенальної юстиції / І. Керестінь // УНІАН-Релігії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://religions.unian.net/ukr/detail/12158>.
3. Медведева И. Надежно защищенные преступники / И. Медведева, Т. Шишова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/32014>.
4. Чувашов Ю. Волчья стая малолеток / Ю. Чувашов // Российская газета. – 2001. – № 181. – С. 4.

Отримано 03.04.2013